

J o u r n a a l 87

'Civilian Defence', 2007 van Dan Peterman. Foto: Boudewijn Bollmann.

Inhoud zevententigste aflevering:

De rode draad | De nieuwe Musomanie | Vijfentwintig jaar Vrienden | Een gesprek met Rob Schoonen
Het favoriete kunstwerk van Neeltje van Gool | Charly Toorop en Toos Nijssen, Geestverwanten? (13)
Nu in de oudbouw, The Otolith Group en Xenogenesis | "Het Van Abbemuseum verbindt";
een interview met directeur Charles Esche | De Woensel Supertoll van Tijs Rooijackers is weer terug | Colofon

De Rode Draad

“*Wie meer weet, ziet meer*”

Misschien was het ooit haar lijfspreuk, maar in ieder geval is het een beproefd inzicht van **Liesbeth Schreuder**: "Wie meer weet, ziet meer". Is het leuk om met een kunstkenner een tentoonstelling te bezoeken? Zij deelt haar positieve ervaringen over zo'n dialoog graag met ons. Ging zij vorige keer met Bram Hermens het museum in, nu nodigde zij **Rob Schoonen** uit, chef kunstredactie

van het Eindhovens Dagblad. U leest haar bevindingen op bladzijde 4 en 5. Sinds 2006 leverde **Leo Ulrich** zijn immer lezenswaardige en boeiende bijdragen voor het Vriendenjournaal. Hij sluit zijn redactionele medewerking af met zijn gespreksverslag over het favoriete kunstwerk van de nieuwe communicatievrouw van het museum: Neeltje van Gool (blz. 6 en 7).

Jan Verheugt vervolgt zijn ontdekkingsreis naar 'Geestverwanten': Charley Toorop en Toos Nijssen (blz. 8 en 9). **Piet van Bragt** werpt een blik vooruit op de nieuwe expositie in de oudbouw: *the otolith group* en *Xenogenesis* (blz. 10 en 11). En **Lisette Almering** ging in gesprek met **Charles Esche**: gesprekspunten rond het thema *het Van Abbemuseum verbindt* (blz. 12 t/m 15).

Verder in deze aflevering wijden **Musomanie en Piet van Bragt** aandacht voor de Woensel Supertoll en schrijft de laatste over de viering van het jubileum van de vereniging een symposium aan gewijd aan de verhouding tussen kunst en wetenschap. In de volgende aflevering (september) volgt over het jubileum meer informatie.

Reacties van lezers via info@vriendenvanabbe.nl

Nick van Broekhoven, eindredacteur

Alle bijdragen zijn na publicatie ook te lezen via de website van de Vereniging: www.vriendenvanabbe.nl

Vijfentwintig jaar Vrienden met een symposium over kunst en wetenschap

De Vrienden van het Van Abbemuseum hebben dit jaar iets te vieren. Vijfentwintig jaar geleden besloot Dries Steinmeijer met enkele andere kunstliefhebbers dat het Van Abbemuseum een Vriendenvereniging verdient. Vijfentwintig jaar hebben de Vrienden wel en wee van het museum gevolgd en zijn zij het museum steeds door dik en dun trouw gebleven. Er is veel gebeurd in die jaren, zowel in de vereniging als in het museum. Veel betrokkenen hebben hun stempel op museum en vereniging gedrukt. De vrienden hebben deze processen met een kritische en positieve blik gevolgd.

ook dat alles wel in spiegelbeeld wordt getoond. En soms kan de spiegel door zijn convex of concaaf gebogen oppervlak de werkelijkheid vertekenen. De echte realistische weergave van de werkelijkheid wordt in het spiegelbeeld op subtiel wijze vermeden. Hoewel, alleen de zeer aandachtige kijker merkt dat verschil misschien op. Dus kunst is niet het correcte visuele beeld dat men zou kunnen verwachten. Wetenschap probeert wel dat correcte beeld op te roepen. Wetenschap baseert zich op feiten, en niet zoals de kunst op vooronderstellingen. Toch kunnen beide niet zonder elkaar, ze beïnvloeden elkaar en creëren een nieuw beeld van de toekomst. Met dit als uitgangspunt zijn enkele wetenschappers benaderd om samen met hen in gesprek te gaan over de wisselwerking tussen kunst en wetenschap. Allen hebben hun medewerking toegezegd.

Dit moet een feestelijke en gedenkwaardige dag worden en wij hebben het volste vertrouwen dat wij met hulp en ondersteuning van de Vriendenvereniging van dit symposium een groot feest kunnen maken. Wij houden u op de hoogte.

Piet van Bragt

Wetenschap en beeldende kunst

Kunst is geen centraal gegeven in de samenleving. Maar zij is zeker een spiegel voor de samenleving. Spiegelen betekent echter

Een gesprek met Rob Schoonen

over Jannis Kounellis in het Van Abbemuseum

Na kunstenaar Bram Hermens* heb ik Rob Schoonen (ED-redacteur) dezelfde vraag voorgelegd; of hij voelde voor een gezamenlijke wandeling door het Van Abbemuseum op zoek naar een favoriet kunstwerk op zaal. Ook dit liep anders dan ik had bedacht, want hij had bij voorbaat al een torenhoge favoriet, of het werk nu op zaal hing of niet. "Ik kom pas als het er hangt." Nooit te beroerd voor een uitdaging kon ik hem 'opgelucht' uitnodigen voor een gesprek. 'Senza Titolo' van Jannis Kounellis maakt onderdeel uit van de presentatie 'The Making of Modern Art' en is te vinden in de stijkkamer van het eiland Utopia.

Jannis Kounellis maakte het werk 'Senza Titolo' in 1980 en het is in 1981 aangekocht. De omschrijving luidt: metaal, textiel, gips, roet (geïnstalleerd kunstwerk), 335 x 40 x 24 cm. Het werk laat zich simpel beschrijven. Vijf stalen platen, met een bepaalde afstand boven elkaar aan de muur bevestigd. Op de onderste platen liggen vier verfrommelde dekens, die iets omwikkelen. De bovenste plaat is leeg, terwijl op de muur sporen van roet in de vorm van een vlam zijn aangebracht.

We waren zoals altijd zeer gastvrij ontvangen en zonder verder om ons heen te kijken direct naar de plaats van bestemming gelopen. De ervaren kijker moest duidelijk loskomen van de setting waarin dit werk momenteel is tentoongesteld. Een zeer drukke omgeving met veel grote kunstwerken, weinig licht, een donkere muur, het was goed te merken dat het anders was dan hij in zijn geheugen had opgeslagen. Na wat afleiding met een noodzakelijk fotomoment stelde ik voorzichtig de eerste vraag.

Kun je het werk zien met een frisse blik?

"Ik heb geleerd om alle ruis weg te blokken en alleen dat werk te zien. Maar het duurt even om bij te komen van die leverkleurige grijze muur en de rimram er omheen, zoals dat vreselijk irritante titelbordje op de muur. Ik was begin twintig toen ik het voor het eerst zag, het was ook mijn eerste echte kennismaking met Arte Povera. Het maakte diepe indruk, omdat het voor mij totaal nieuw

Rob Schoonen

Afgestudeerd 1981 aan de Academie voor Beeldende Vorming in Tilburg.

Schrijft over kunst vanaf 1979 bij De Stem (nu BN deStem), De Standaard,

Artefactum, Ons Erfdeel en Museumjournaal en is nu chef kunstredactie ED.

Foto Liesbeth Schreuder

was hoe deze kunstenaar met materiaal omging. Sterk om te zien dat kunstenaars kunst maakten met dekens, lappen leer, dassen, jassen, die ze in verf donderden en vervolgens op het doek lieten neerkomen. Dat was dan een schilderij. Dat ze dan ook nog eens met geur, geluid, vuur en gasbranders werkten, zo bijzonder."

Weet je wat er in die dekens zit?

"Volgens de omschrijving moeten dat gipsen vormen zijn, maar eerlijk gezegd wil ik niet eens weten wat er in zit. Ik zou het wel willen aanraken, zo rijk en tactiel. Ik zie het werk als één grote associatie, word meteen door de ongewone materialen naar een andere wereld verplaatst. Het werk zelf is ook associatief gemaakt; daar was hij kundig in, om dat heel precies en goed te doen. En er dan niets over zeggen. Daar houd ik van, je krijgt een schop onder je kont en nou godverdomme kijken."

Associatief en kundig, vind je het ook esthetisch?

"Ja, ik vind het werk esthetisch, aan de andere kant laat het veel te raden over. Dat past bij Arte Povera. Met ongewone materialen, zeker in die tijd, maar herkenbaar uit de werkelijkheid, gaat het over het slechten van de breuk tussen kunst en het leven, er is geen verschil, het vloeit mooi in elkaar over. Alles is kunst en kunst is alles. Voor mij zit het op hetzelfde niveau als de 'iglo' van Merz. Een prachtig werk, met dezelfde intensiteit gemaakt. Ook daar kan ik heel lang over nadenken."

Kun je je zo ook mee laten voeren door een schilderij?

"Zeer zeker wel. Het verschil zit hier in het gebruik van de werkelijkheid. Het zijn echte dekens, maar die zijn uit hun context gehaald. Het zijn fragmenten van de werkelijkheid, nu als een artefact in het museum. Het is door de beeldende kwaliteit echter veel meer dan een deken in een museum. Net als bij zijn werk met schotels met kolengruis, zo simpel, maar bij mij roept het meteen de kolenmijnen van Genk op. Of ergens een plek in Italië waar ook kolenbergen liggen. Dat vind ik knap, als een werk mij in gedachten direct meevoert naar elders."

Heb je veel over hem gelezen?

"Redelijk wat, niet heel veel. Moet dat wel bij dit werk? Hij was een goede musicus, heeft veel piano gespeeld en kwam soms op een paard binnengereden in een galerie tijdens een opening. Hij noemde zichzelf schilder, dat staat ook op zijn graf. Ik heb wel een paar citaten: 'Hij zwerft in gedachten door de geschiedenis en de resten van zijn werk kennen die geschiedenis. Fragmenten, als stille getuigen van wat er ooit gebeurd is, dat in zijn hoofd en in zijn hart zat en waar hij vervolgens kleur aan gaf. En nog een: 'Traditie betekent niet het kritiekloos overleveren van het verleden, maar de noodzaak ervan, de handelingen opnieuw te ordenen om de traditie eigentijds te maken.'"

Jannis Kounellis, Senza Titolo, 1980. Foto Peter Cox.

Het zegt iets over zijn achtergrond en kennis van de rijke cultuurgeschiedenis, om vervolgens toch zonder vooropgezet plan en zo associatief dit uit zijn lijf te laten komen."

Mis je die verhalen in het museum?

"Ik heb geleerd om eerst naar de kunst te kijken, het te doorgronden zonder me een bal aan te trekken wie de maker is. Dat komt pas later aan de orde; de maker en de achterliggende ideeën. Ik werd in 1981 (en nu) nog op een mooie manier uit het bekende raamwerk getrokken. Daar ben ik Fuchs nog steeds dankbaar voor. Het werk van Arte Povera was zo oorspronkelijk. Maar geldt dit voor iedereen? Dus ja. Het verhaal zou wel elke keer verteld moeten worden. Hier wordt het kunstwerk volledig autonoom gepresenteerd, met een cryptisch bordje erbij. Weet je wat mij mooi lijkt: een zaal met Kounellis, Boltanski en dat gigantisch grote werk van Gerrit van Bakel uit de collectie!"

Liesbeth Schreuder

Neeltje van Gool, communicatie-
medewerker Van Abbemuseum:

'Civilian Defence' uit 2007 van Dan Peterman

Neeltje van Gool (1977), Senior Medewerker Marketingcommunicatie en PR: "We willen een krachtig verhaal vertellen." Foto: Marcel de Buck

Om te beginnen iets rechtzetten: het is 'Senior marketing, communicatie en pers'. Neeltje (1977) hecht aan een juiste formulering. Niet dat ze zo streng is - integendeel. Ze is heel toegankelijk en open over haar drijfveren. Begin februari maakte ze de overstap van Het Noordbrabants Museum (ook hier weer: let op, Het met een hoofdletter) naar het Van Abbemuseum. Ze studeerde Integrated Communication Management aan de Hogeschool Utecht. Daarvoor behaalde ze een propedeuse 3D-design aan de Hogeschool voor de Kunsten, eveneens in Utrecht.

'Civilian Defence', 2007
van Dan Peterman.
Foto: Boudewijn Bollmann.

Leuke naam trouwens, Neeltje.

"Ik ben genoemd naar de dichteres Neeltje Maria Min. Mijn vader is neerlandicus. Toen er bij mijn geboorte een naam moest komen, dook hij de boekenkast in en kwam een bundel van Neeltje Maria Min tegen. Dat vond hij wel wat. Vandaar."

In Het Noordbrabants Museum werkte ze mee aan de spraakmakende Jeroen Bosch-tentoonstelling, die 421.700 bezoekers trok. "Een uitschieter hoor, normaal zaten we jaarlijks op ongeveer 200.000 bezoekers. Ik heb er acht jaar gewerkt en had het daar naar mijn zin, maar vond het tijd om mezelf weer eens op te schudden. Toen de vacature in het Van Abbemuseum vrijkwam, beschouwde ik dat als een fantastische kans. Tot nu toe heb ik daar geen moment spijt van gehad."

Maar qua bezoekersaantallen toch een stap terug

"Bezoekersaantallen zijn voor mij niet de enige maatstaf. Wat het Van Abbemuseum voor mij interessant maakt, is de collectie en de inspirerende taakopvatting over wat het museum voor de maatschappij wil betekenen. Precies dat zet ik in mijn vakgebied graag in de spotlights. Dat kwam ook bij mijn sollicitatie aan de orde: de verbindende rol die het museum lokaal, nationaal en internationaal wil spelen. Het is voor mij een geweldige uitdaging om daar een bijdrage aan te leveren."

Hoe maak je dat concreet?

"Het Van Abbe is een actief museum. Er gebeurt van alles. De bedoeling is om daarover een krachtig verhaal neer te zetten

dat relevant en van betekenis is voor het publiek. Dat doe ik overigens samen met mijn collega Mariët Erica, Senior online marketing en communicatie."

De hamvraag: waarom kies je voor Civilian Defence als favoriet kunstwerk?

"Ik heb dat om een aantal redenen gekozen. Het werk nodigt uit om er in een kring in plaats te nemen. Je ervaart het werk met je hele lichaam, niet alleen met je ogen. Bovendien is het visueel aantrekkelijk, een mooi beeld in de ruimte."

Je legt met die keuze dus ook een verband met de filosofie van het museum

"In het Van Abbemuseum is veel aandacht voor het leggen van verbinding, daar steken we veel energie in. Dat zagen we de afgelopen weken bijvoorbeeld ook terug in de campagne om de BankGiro Loterij Museumprijs* binnen te slepen. De crux was dat we het met zijn allen deden. Het team van de infobalie, gastvrouwen en -heren, beveiligers, medewerkers, vrienden, externe hulptroepen: iedereen deed mee. Voor mij gaf dat een goed gevoel, zo voel je je ook sneller thuis. Dat is ook een reden waarom ik het werk van Dan Peterman heb gekozen. Het spreekt mij aan omdat ik geloof dat je samen verder komt."

Leo Ulrich

* Spijtig genoeg voor het Van Abbemuseum ging de prijs uiteindelijk naar het Stedelijk Museum Schiedam (red.).

‘Portretkunst’

van Charley Toorop en Toos Nijssen Geestverwanten? (13)

Annie Caroline Pontifex (Charley) Toorop (Katwijk 1881- Bergen 1955) is vooral bekend geworden door portretten van haar zelf en van (vrienden)groepen. Het Van Abbemuseum bezit een aantal topwerken van deze kunstenaar waaronder *Portret van Annie Fernhout* (1936). De Eindhovense kunstenaar Toos Nijssen (1961) legt ook gezichten van personen vast maar dan vooral op video. Ook van haar heeft het museum werk in zijn collectie. Wat bindt hen?

Charley Toorop wordt wel gezien als de belangrijkste vrouwelijke kunstenaar in Nederland van de twintigste eeuw. Ook al hebben kunstcritici nogal wat aan te merken gehad op haar verf- en kleurgebruik, haar schilderijen worden nog steeds bewonderd om hun ongekende indringendheid. Voor Charley Toorop leek aanvankelijk een muzikale loopbaan te zijn weggelegd, maar uiteindelijk koos zij toch voor de schilderkunst, daarmee het voorbeeld van haar beroemde vader Jan Toorop volgend. Zonder speciale academische opleiding begon zij reeds voor haar huwelijk in 1912 met Henk Fernhout te schetsen en te schilderen. Ze kregen drie kinderen: Edgar, John en Annie. Lang hield het huwelijk overigens niet stand, want in 1917 gingen ze uit elkaar. Voor de eigennijver en gepassioneerde Charley Toorop kwam het schilderen op de eerste plaats, zelfs nog voor de zorg voor haar kinderen. Zo werd

Annie gedurende een deel van haar jeugd door haar grootouders grootgebracht.

Een portret van haar dochter

In 1936 vervaardigde Charley Toorop een portret van haar dochter. Zij heeft haar ‘en face’ afgebeeld, staande voor een witte muur met links een klein bloembakje. Dat tafereeltje contrasteert met het ritmische patroon van de monotone achtergrond. Door de vele wit- en grijstinten van de muur en van haar bloes wordt de aandacht direct getrokken naar het gezicht van deze jonge vrouw en speciaal naar haar ogen. Charley Toorops andere portretten hebben vaak iets nors, iets verbetens, door de scherpe gelaats-trekken. Hier kijkt haar dochter de toeschouwer juist met een tere, ingetogen blik aan. Haar neef Rik Fernhout noemde dit portret een van de meest liefdevolle schilderijen van zijn grootmoeder. Opvallend in het schilderij is hoe verschillend Charley Toorop de beide ogen heeft geschilderd: het linker oog vangt licht op, terwijl dat van de rechterkant op het gezicht valt. Schildertechnisch klopt dit niet, maar het komt de expressie van het schilderij juist ten goede. Kunsthistoricus Bram Hammacher vond dit werk ‘een hoogtepunt’ uit Charley Toorops vooroorlogse schilderperiode.¹ Hier komen volgens hem ‘werkelijkheid en expressie’ samen tot ‘een akkoord’.

De kracht van het oog

Hammacher stipte ook de gelijkenis aan met de frontaal geschilderde mummieportretten uit Fajoem (Egypte). Deze koptische afbeeldingen met wijd open ogen werden door de Romeinse schilderkunst beïnvloed en dateerden uit de tweede eeuw na Christus. Charley Toorop zag ze in 1921 tijdens haar eerste Parijse periode in Musée Guimet. De vergelijkbare expressie moet bij Charley Toorop een schok van herkenning teweeggebracht hebben en haar in haar opvatting hebben gesterkt over de waarden van het menselijk gelaat, van de frontale houding en van de ogen.² Het oog was volgens haar het plastische middel om de tijd kenbaar te maken die ze juist in de fotografie miste: ‘Een photo geeft niet meer dan een moment, maar in een goed geschilderd portret herken je iemand in al zijn uitdrukkingen. Je moet er iedere dag weer iets anders in kunnen zien.’³

Charley Toorop,
Annie Fernhout.

Toos Nijssen,
Still Turks meisje
Woensel Markt 2005.

Fascinatie voor portretten

Toos Nijssen wordt gegrepen door de directheid van de portretten van Charley Toorop: afbeeldingen van mensen zoals ze zijn, zonder enige opsmuk. Zij kan er lang naar kijken. Zelf is zij als kunstenaar ook gefascineerd door het gelaat van mensen die ze niet op foto, maar op video vastlegt, ook op een zo puur mogelijke manier. Al tijdens haar opleiding aan de Academie voor Beeldende Vorming in Tilburg was ze met video in de weer. Vanaf 1995 heeft ze een indrukwekkend archief aangelegd van meer dan duizend videoportretten, een soort ‘gezichtenbank’. Ze portretteerde onder meer bedoeïenen in de Negev-woestijn in Israël en passanten in een belangrijke winkelstraat in Istanbul, maar ook mensen dicht bij huis in Eindhoven, op de Woenselse markt, in de Schrijversbuurt en bij De Grote Beek.

Een verstild filmportret

Toos Nijssen gaat bij haar videoportretten als volgt te werk. Ze nodigt meestal voor haar onbekende mensen uit om in een stille, afgesloten ruimte voor een videocamera plaats te nemen. Terwijl ze dan zelf de ruimte verlaat, blijft het opnameapparaat vervolgens vijf tot zestig minuten doorlopen. Er wordt niet gesproken want een gesprek leidt alleen maar af. De geportretteerde wordt door haar aan zichzelf overgelaten en ondergaat zo een directe confrontatie met zichzelf. ‘In veel gevallen zie je dan dat naar enige tijd het ‘masker’ wegvalt waarbij alle stress, alle onrust, alle ongemak verdwijnt, en dat de gefilmde zich open opstelt’, zegt Toos Nijssen. ‘Op die manier kan ik doordringen tot de essentie van het

zijn, zonder dat er woorden aan te pas komen’. Het zijn geen documentaires, maar portretten in de meest klassieke, picturale zin. De opnames geven niet alleen een beeld van een geportretteerde maar ook een inkijk in de geest van Toos Nijssen.

Video en tekening

Van elk videoportret selecteert zij een passage van vijf minuten. Er lijkt niks te gebeuren, maar als je dan echt goed kijkt, zie je voortdurend kleine veranderingen in het gezicht. Er gebeurt echt iets. Deze sequenties verwerkt Toos Nijssen tot installaties waarin ze deze toont met door haar getekende portretten of met afbeeldingen van locaties waarmee zij de geportretteerden associeert. Deze combinaties worden dan gepresenteerd op exposities of zelfs in etalageruimtes zoals in Istanbul.

Jan Verheugt

De binding

Beide kunstenaressen zijn geboeid door het gezicht van mensen, vooral de ogen. Het werk dwingt je erbij stil te staan en goed te kijken. Dan pas kun je doordringen tot het wezen van de persoon. Het bijzondere is dat zij beiden voor een uitdrukkingwijze kiezen, een schilderij of een video, die meer wil weergeven dan een foto, meer dan één momentopname.

¹ A.M. Hammacher, *Charley Toorop: een beschouwing van leven en werk* (Rotterdam 1952), p.39.

² M. Visser, *Het oog bij Charley Toorop*, *Het Financiële Dagblad*, 19 februari 1982.

³ N.J. Brederoo, *Charley Toorop, Leven en werken* (Amsterdam 1982), p. 190.

THE OTOLITH GROUP EN XENOGENESIS:

In 2002 wordt in Londen door de kunstenares Anjalika Sagar en de theoreticus Kodwo Eshun de Otolith Group opgericht. Hun fascinatie gaat uit naar thema's over heden, verleden en toekomst, waarin zij elementen daarvan met elkaar in contact brengen en opnieuw verweven tot nieuwe structuren. Sciencefiction, dekolonisatie, experimentele muziek, zang en dans gebruiken zij als medium om hun ideeën vorm te geven.

Kodwo Eshun en Anjalika Sagar.

De naam otolith wordt ontleent aan een anatomische term die in verband gebracht kan worden met geluid, zwaartekracht en beweging. Otoliet is namelijk een structuur in het binnenoer van gewervelde dieren, zoals mensen, vissen en zoogdieren. Het is een structuur die bestaat uit calciumcarbonaatkristallen en een gelatineuze massa. Zij vormen de verbinding met cellen op de slakkenhuiswand van het binnenoer en zij zorgen voor het gevoel van evenwicht of verstoring daarvan in een zwaartekrachtveld. Balans, evenwicht, aanpassing aan nieuwe situaties in het werkveld van The Otolith Group passen binnen de anatomische betekenis van otoliet.

Olivia E. Butler

De tentoonstelling Xenogenesis is geïnspireerd op het werk van de Amerikaanse auteur Olivia E. Butler. Octavia E. Butler was een Afro-Amerikaanse schrijfster van sciencefiction verhalen. Na het overlijden van haar vader op zevenjarige leeftijd, groeide zij op bij haar grootouders in een strenge gelovige baptistenomgeving. De gemeenschap waarin zij tijdens haar jeugdjaren woonde, was sterk raciaal gekleurd. Raciale segregatie is in de Verenigde Staten geen onbekend fenomeen. De Jim Crow wetten die raciale segregatie afdwongen werden in de Verenigde Staten tot 1965 gehandhaafd. In de praktijk betekende het dat de wetten werden toegepast in alle

openbare voorzieningen. Vooral in de zuidelijke staten van Amerika werd deze wetgeving consequent toegepast, waardoor de zoektocht naar gelijkheid voor alle Afro-Amerikanen sterk belemmerd werd.

Trilogie over vervreemding

Haar Xenogenesis trilogie is de inspiratiebron voor de Otolith Group. In deze romancyclus onderzoekt Butler het thema van vervreemding. Zij vertelt verhalen over processen van vervreemding die niet passen in een samenleving. Als we weten hoe haar jeugd door vervreemding bepaald is, kan men begrijpen waarom dit thema voor haar van belang is. In haar romans creëert zij situaties waarin personen gedwongen worden samen te leven met hen die anders zijn. Zij accentueert dit thema door het in een toekomstige samenleving te plaatsen die bestaat uit genetisch gewijzigde hybride individuen en gemeenschappen. Zij schrijft over thema's als rassenscheiding, wat in haar geval te verwachten is, transformatie van de planeet aarde, sociaal isolement van generaties, mutatie door genetische vervorming en relaties die onder druk gewijzigd worden. Zij weet dat mensen geneigd zijn te handelen op basis van impulsen. Dat kan in kwade en in goede zin gerelateerd worden aan een persoonlijk temperament. Talrijke factoren bepalen dit temperament. Driften en emoties worden onder andere bepaald door genetische factoren, door ontwikkelingen en ervaringen in de jeugd en de omgeving waarin je opgroeit met de sociale en historische aspecten, waarvan de gezinsstructuur en opleiding een hoofdrol spelen. Oplossingen voor conflicten zijn in de biologische aard van de mens te ontdekken die door een voordurende homeostatische impuls naar verbetering wordt aangedreven. Coöperatief gedrag en vormen van intelligente omgang in conflictueuze situaties met anderen kenmerken uiteindelijk beschaving. Veel auteurs en feministische denkers en kunstenaars beschouwen Olivia Butler als een inspirerende denker voor een andere culturele verbeelding van de toekomst.

Expositie in opbouw

Als ik dit schrijf wordt op dit moment de tentoonstelling in de Oudbouw van het museum opgebouwd. De inrichting van de tentoonstelling, ontworpen door Diogo Passarinho Studio in Berlijn,

is sober en accentueert door haar eenvoud het werk van de Otolith Group die voornamelijk in deze expositie van het medium video gebruik zullen maken.

Xenogenesis toont een dwarsdoorsnede van kunstwerken uit de periode 2011-2018. De volgende werken zijn te zien: Anathema (2011), From Left to Night (2015), People to be Resembling (2012), O Horizon (2018), Statecraft (2014), In the Year of the Quiet Sun (2012), Medium Earth (2013), Who Does The Earth Think It Is (2013), Sovereign Sisters (2014) en The Third Part Of The Third Measure (2017).

O Horizon en Tagore

De film *O Horizon* is een van hun meest recente films en staat model voor de ideeën die The Otolith Group heeft ontwikkeld. In *Artforum International* werd de film uitgeroepen als de nummer één van de 'Best Of 2018'-lijst. De film is opgenomen op de campus van Visva-Bharati in Santiniketan, Sriniketan en de omliggende gebieden van Birbhum, West-Bengalen. Zij richt zich op de milieupedagogiek van Rabindranath Tagore. In een reeks portretten, sferen, en studies die moeten leiden tot een 'tagorean cosmopolitics' wordt deze filosofie gepresenteerd. De film opent met het reciteren van een vraag uit een gedicht van Tagore over wat er is gebeurd in 'vandaag in honderd jaar'. De film speelt daarmee in op de toekomst van de planeet aarde met zijn radicale en culturele prestaties die tegelijk plaatsvinden met een radicale vernietiging van het milieu en de interventie daarop gedurende een eeuw van Tagore.

O Horizon is de naam van de oppervlaktelaag van de bodem die door Tagore is veranderd door het invoeren van een nieuwe flora bij het ontwikkelen van de campus. The Otolith Group gebruikt dit gegeven om aandacht te vragen voor het 'antropoceen', de huidige geologische periode die gedomineerd wordt door aanpassingen van primaire veranderingen in het klimaat en het milieu waarvoor de mens verantwoordelijk is. In de film wordt de filosofie van Tagore gekoppeld aan de term 'terraforming', waardoor de relatie met sciencefiction gelegd wordt, de letterkundige stroming waarin een individu of groep de sfeer van een omgeving kan veranderen voor eigen behoeften. Modernistische ideeën worden in de film verbonden met experimenten van beeldende kunst, dans, zang en muziek om het gevoel van de Tagoreese verbeeldingskracht voor onze tijd te actualiseren.

Xenogenesis, de naam alleen al roept verwachtingen op. Het belooft een bijzondere tentoonstelling te worden met momenten van herkenning en wegen die tot een vernieuwde motivatie kunnen leiden om zorgvuldig met onze cultuur, beschaving, milieu en intermenselijke contacten te kunnen omgaan. De tentoonstelling zal aandacht en concentratie van de bezoeker vragen, maar hij of zij zal beloond worden met bijzondere momenten.

Piet van Bragt

Still's uit de film O horizon.

Sovereign Sisters.

“Het VAN ABBEMUSEUM verbindt”

Over Ooggetuigen, Goya, Hogarth en anderen; een interview met directeur Charles Esche

In het Van Abbemuseum is vanaf 31 augustus 2019 t/m begin oktober 2019 de expositie te zien ‘Ooggetuigen, Goya, Hogarth en anderen’. Er hangen straks in twee zalen van de oudbouw circa 60 prenten (etsen) afkomstig uit de collectie van de Whitworth Art Gallery (Manchester, UK). De prenten worden gecombineerd met diverse moderne kunstwerken uit de Van Abbe collectie in de overige vier zalen. Kunstwerken van bijvoorbeeld Marlene Dumas, Joseph Beuys, Patricia Kaersenhout, Asger Jorn en Constant Nieuwenhuys dienen als aanvulling op de prenten van Goya en Hogarth. Dat belooft een intrigerende tentoonstelling. Vanwaar de keuze voor een dergelijke expositie?

DE KEUZE

Charles Esche vertelt dat als basis voor de aanstaande expositie een thans lopende tentoonstelling uit Manchester dient, getiteld ‘Prints of Darkness: Goya and Hogarth in a Time of European Turmoil’. Tussen 7 juli 2018 en 4 augustus 2019 hangt voor het eerst in de geschiedenis een honderdtal prenten van Hogarth en Goya bijeen. Sociale conflicten en oorlog vormen de thema’s van de meeste prenten.

Zestig prenten uit die expositie komen voor ruim vijf weken naar het Van Abbemuseum in het kader van de viering van 75 jaar

bevrijding van Eindhoven in 1944. Gelijktijdig begint in de nieuwbouw van ons museum een (foto-)expositie over de bevrijding van Eindhoven gecombineerd met verhalen van ooggetuigen. Deze expositie loopt langer door namelijk tot en met mei 2020. Voor scholieren komen speciale lesbrieven in omloop en klassikale bezoeken zullen niet uitblijven.

Bij beide exposities zijn ooggetuigen leidend. De centrale vraag luidt: hoe kijken wij aan tegen de gruwelijke aspecten en sociale consequenties van oorlogen? Prenten en moderne kunstwerken samen geëxposeerd in de oudbouw tonen op welke wijze 18e-eeuwse en moderne kunstenaars - als ooggetuigen - de oorlog verbeeldden, hoe zij hun ervaringen van de gruwelijkheden in hun kunstwerken vastlegden. Gekozen is voor het tijdvak vanaf het begin van de 18e eeuw tot en met de oorlog in Kosovo (1998-1999) aan het einde van de 20e eeuw.

Door klassiek werk (prenten Hogarth en Goya) en moderne kunstwerken uit de eigen collectie met een soortgelijk thema bijeen te hangen, wordt duidelijk wat de overeenkomsten en verschillen zijn tussen de wijze waarop diverse generaties kunstenaars dat brandende thema: oorlog en de sociale consequenties ervan uitbeelden.

Moderne kunst, inmiddels ‘klassiek’ geworden, is soms meer verwant aan klassieke dan aan hedendaagse kunst. Pablo Picasso kunnen wij bijvoorbeeld eerder plaatsen bij de schilder Jean Auguste Dominique Ingres (1780-1867) dan bij contemporaine

W. Hogarth, ‘Beer Street and Gin Lane’ (1751), etsen, 34,8 x 29,8 cm, Royal Academy (UK), 2 prenten, samen getoond

F.J. de Goya Lucientes, ‘El sueño de la razón produce monstruos’ (1797-1799), ets, nr. 43 uit de serie Los Caprichos, 21,6 x 15,2 cm, Museum Prado, Madrid (ES).

kunstenaars. Dit vormt een legitimatie voor de inrichting van de onderhavige expositie.

Uit de Van Abbe collectie is onder meer de installatie van Joseph Beuys ‘Voglie vedere i miei montagne’ te zien, een aantal voorwerpen gegroepeerd in een ruimte zoals een bed, kast, lamp et cetera met de voor Beuys kenmerkende materialen met een metaforische lading zoals hout, koper, vilt. De installatie, destijds door de kunstenaar speciaal ontworpen voor een zaal in ons museum en verworven in 1973, is te beschouwen als een weergave van zijn persoonlijke oorlogservaringen. In een volgende zaal hangt een schilderij van Cobrakunstenaar Constant Nieuwenhuys getiteld ‘De oorlog’ (1950). We zien sterk gebarende, wanhopige mensen tegen een donkere achtergrond, zijn verbeelding van de oorlog. Van kunstenaar Marlene Dumas wordt het schilderij ‘Het Kwaad is Banaal’ (1984) geëxposeerd, een (zelf) portret van een blanke jonge vrouw met donkere vegen op haar gezicht en handen. Ze lijkt ongewild ‘besmet’ met het kwaad veroorzaakt door de rassenproblematiek in Zuid-Afrika.

Al deze kunstwerken thematiseren of problematiseren oorlog plus de gevolgen; als zodanig staan ze in verband met de werken van Goya en Hogarth. Zij namen als prentmakers en hofschilders risico’s met de vervaardiging en verspreiding van hun confronterende, kritische prenten. Wat inspireerde hen?

“Goya beeldde op de prent zichzelf uit; hij leunt voorover op zijn bureau, begraaft zijn hoofd in zijn armen terwijl uilen en vleermuizen hem omringen. De uilen symboliseren wijsheid en de vleermuizen onwetendheid”

WILLIAM HOGARTH (1697-1764) EN FRANCISCO JOSE DE GOYA LUCIENTES (1746-1828)

De kunstenaars Hogarth en Goya werden vooral bekend vanwege hun moraliserende en satirische prenten, die ze – meestal in series – zelf produceerden en uitgaven. Dit uitzonderlijke grafische werk bedoeld voor de massa, werd gretig verkocht. Het bevat herkenbare maatschappijkritiek, soms ook vandaag nog relevant. Thema’s zoals oorlog, armoede, hypocrisie, vooroordeel, materialisme, nationalisme, alcoholisme et cetera verschenen op papier; niets of niemand werd gespaard.

Beide kunstenaars observeerden en bekritiseerden de donkerste momenten van hun tijd. Zowel Engelsen, als Spanjaarden (en Portugezen) waren in oorlog met het Franse bewind van Napoleon; dat leverde gruwelijkheden aan beide zijden op. Hogarth, een succesvol kunstenaar en maatschappijkriticus kwam uit een arm gezin. Opgeklommen tot een succesvolle kunstenaar en in zijn hart een nationalist, nam hij alle vrijheid sociale misstanden aan de kaak te stellen en politieke kritiek te leveren. Zijn scherpe humoristische werk beïnvloedde latere Engelse cartoonisten.

Goya maakte vooral aan het einde van zijn leven de meest indrukwekkende prenten zoals de serie ‘Desastros de la Guerra’ (de verschrikkingen van de oorlog) en gebruikte provocatieve titels zoals ‘De waarheid is dood’. Andere series van zijn hand tonen de onmetelijke zwakheid en vele dwaasheden die in iedere geciviliseerde samenleving te vinden zijn. Al deze confronterende prenten zijn te beschouwen als ‘getuigenverslagen’ en veroorzaakten shocks, gelach, plezier, pijn en empathie. De curatoren in Manchester houden, net als de kunstenaars destijds, met deze expositie de Britten een spiegel voor en verwijzen indirect naar de huidige Brexit-problematiek. Ook voor ons zijn diverse bespottende situaties herkenbaar.

“Het Van Abbemuseum verbindt zowel kunstwerken, als kunstenaars uit verschillende eeuwen en stromingen, voert bezoekers langs die kunstwerken, leidt ze door turbulente tijden en houdt ze tevens een spiegel voor”

M. Dumas, 'Het Kwaad is Banaal' (1984), olieverf op doek, 125 x 105 cm, Van Abbemuseum, Eindhoven (NL), foto Peter Cox.

HOGARTH EN GOYA IN HET VAN ABBE

Onder de zestig prenten bevinden zich bijvoorbeeld twee prenten van Hogarth over alcoholverslaving getiteld 'Beer Street and Gin Lane' (1751). Hij plaatste de kwade effecten van de verslaving aan

gin naast een 'gezonder' alternatief: (waterig) bier drinken. Door het drankprobleem raakten hele gezinnen ontwricht. Hogarth zag het in zijn directe omgeving gebeuren. Dit resulteerde in de zogenoemde Gin Act, een wet om het drankprobleem te kanaliseren. Een dergelijke prent maakt ons nieuwsgierig naar zijn oorlogsprenten, reflecties van een xenofobe houding, karakteristiek voor de Anglo-Franse relaties gedurende de 18e eeuw.

Van Goya hangt er onder meer de prent 'El sueño de la razón produce monstruos' (1799), (de slaap van de rede brengt monsters voort), nr. 43 uit de serie 'Los Caprichos' (de grilligheden, in totaal 80 etsen) een aanklacht tegen de politiek en de Kerk. Goya beeldde op de prent zichzelf uit; hij leunt voorover op zijn bureau, begraaft zijn hoofd in zijn armen terwijl uilen en vleermuizen hem omringen. De uilen symboliseren wijsheid en de vleermuizen onwetendheid. De afbeelding verwijst naar de gevolgen van de onderdrukking van de rede. Deze prentenserie bracht hem in problemen met de Inquisitie en de politiek.

De koning kocht alle onverkochte sets op plus de koperplaten en redde zo Goya. Door zijn prenten zowel een moraliserend, als didactisch doel te geven en ze te beschouwen als verbeelding van 'menselijke dwalingen', kwamen ze later wel in omloop. Toch moest Goya bij leven zijn boodschap enigszins versluiert uitbrengen waardoor niet alle prenten direct zijn bedoelingen onthullen. Confronterend zijn vooral de prenten 'Desastros de la Guerra' (1810-1820), een serie waar hij op 62-jarige leeftijd nog aan begon. Deze gruwelijke prenten van oorlogstaferelen en kritiek op het bewind van Ferdinand VII blijven op je netvlies

C. Nieuwenhuys, 'De oorlog' (1950), olieverf op doek, 122,7 x 117 cm, Van Abbemuseum, Eindhoven (NL), foto Peter Cox.

Joseph Beuys, 'Voglie vedere i miei montagne' (1971), geïnstalleerd kunstwerk, 460 x 585 x 780 cm, Van Abbemuseum, Eindhoven (NL), foto Peter Cox.

staan. Ze werden uit veiligheidsoverwegingen pas 35 jaar na zijn dood uitgegeven.

KUNST ALS WEEFSEL VAN DE MAATSCHAPPIJ

Hogarth en Goya zullen als bekende kunstenaars naar verwachting veel publiek naar het Van Abbe trekken. Door hun prenten op de expositie te verbinden met kunstwerken uit de eigen collectie, waaronder moderne kunstwerken die inmiddels al 'klassiek' zijn, verlaagt het museum de drempel voor soms lastig(er) te begrijpen kunstwerken. Museumbezoekers maken op een verrassend, originele manier kennis met heel verschillende kunstwerken c.q. kunstbewegingen. Ze ervaren bovendien dat kunstenaars zich vaak bezighielden met dezelfde thema's. Maatschappelijke betrokkenheid is namelijk in veel kunstwerken terug te vinden. "Kunst is een weefsel van de maatschappij", voegt Esche toe.

Het Van Abbemuseum verbindt zowel kunstwerken, als kunstenaars uit verschillende eeuwen en stromingen, voert bezoekers langs die kunstwerken, leidt ze door turbulente tijden en houdt ze tevens een spiegel voor. Zo was het toen; hoe is het nu? "Een museum moet meer verbindend zijn en minder provoceren of confronteren; de huidige polarisatie in de wereld om ons heen vraagt daar om", volgens Esche.

FRANS HALS (1582/1583-1666) IN 2020

In januari 2020 begint een volgende bijzondere expositie, nu met kunstwerk(-en) van Frans Hals uit het Frans Hals museum, Haarlem. Ook hier wordt de relatie gelegd tussen toen en nu. Opnieuw volgt het museum het idee om 'het moderne breder te

trekken', delen uit de eigen collectie te tonen naast schilderijen van Hals om verrassende verbanden te leggen en de drempel voor bezoekers te verlagen. Straks staan wij 'oog in oog' met Frans Hals en mogelijke andere groten. 'Ooggetuigen, oog in oog en wellicht oogverblindend', deze lijn is als leidraad gekozen.

De prenten van Hogarth en Goya zijn in ons museum maar kort te zien, circa vijf weken. De expositie sluit op die manier aan bij andere kortlopende evenementen rondom de bevrijdingsherdenking van Eindhoven. Er verschijnt een kleine gids van de expositie, uitgave in eigen beheer.

TOT SLOT

Het van Abbemuseum wil de bezoekers met deze expositie een waaier van uitbeeldingen tonen, gemaakt door kunstenaars uit verschillende eeuwen als subjectieve ooggetuigen van hetzelfde thema: oorlog en sociale conflicten. Ook veel contemporaine kunstenaars zijn hier mee bezig; toen en nu liggen onmiskenbaar in elkaars verlengde. Kortom: ga kijken, zie de verbanden en ontdek de relaties eer de indrukwekkende prenten terug reizen en de collectiewerken weer verdwijnen in het Van Abbe depot.

Mijn hartelijke dank gaat uit naar Charles Esche voor dit interview.

L. Almering, 26 mei 2019.

De Woensel Supertoll van Tijs Rooijackers is weer terug!

Beeldende kunst blijft verbazen. Hoe is het mogelijk om met planken, teksten van een rapper en een stoommachine om hout te buigen, een complete woonwijk die in sociaal opzicht een bedenkelijke naam heeft opgebouwd, opnieuw kansen te bieden om een hechte leefgemeenschap te worden? Tijs Rooijackers heeft een project opgezet, Woensel Supertoll, dat zich ontpopte als een verbindend modem in de Eindhovense stadswijk Woensel. Het kan soms raar lopen. Als Tijs aan de wethouder cultuur een voorstel doet om in Strijp 5 een Supertoll te maken, grijpt zij de kans aan om dit kunstwerk als een sociaal dynamisch object voor Woensel te gebruiken. Een creatief idee wordt zo ineens een maatschappelijk geëngageerde gebeurtenis.

Verbindend

Waar begint zo'n fenomeen? In het van Abbemuseum kreeg Tijs de mogelijkheid om een half jaar te werken in HET OOG. Samen met de rapper Fresku creëerde hij een letterlijk wervelend project. Trouwe bezoekers van het museum zullen hieraan nog wel herinneringen hebben. De achterwand van HET OOG werd bedekt met een muur van honderden houten planken waar de rapper Fresku teksten op schreef die te maken hebben met sociale elementen als verbinding, wilskracht, leren 'in je kracht' te staan, samenwerking, zelfvertrouwen, samenleven. In een latere fase veranderde de houten muur in een wervelende tol waarop de teksten de dynamiek van de vorm versterkten.

Tante Netty

De impuls die het project ondervond van het Sociaal Design Collectief Tante

Netty mag niet vergeten worden, want de dynamiek die zij aan het hele project gaf was essentieel. Tante Netty zoekt naar mogelijkheden om jonge kunstenaars de kans te geven nieuwe ideeën in de wijk en voor groepen mensen vruchtbaar te maken. Zij wil verbindingen creëren, sociale uitdagingen aannemen: zij ziet de kunst als een medium om bij te dragen aan een gezond en betrokken cultureel klimaat. Zo ontstond ook de Supertoll in Woensel als een maatschappelijke beweging en werd het een kunstwerk voor iedereen. Letterlijk honderden Eindhovenaren waren deelnemers en zij samen waren de personificatie van de innerlijke dynamische kracht die de tol symboliseert. De naam tol deed ook zijn naam eer aan toen deze door wegwerkzaamheden moest verhuizen naar een andere plaats in de wijk. Zo werd de tol werkelijk een wervelend verschijnsel dat zomaar in de wijk op andere plaatsen kon opduiken. Uiteindelijk vond de tol zijn vaste plek bij het HOV2 busstation, eind 2015.

Terug in de museumentoren

Maar nu is de Supertoll weer terug in het Van Abbemuseum, in de toren van het museum. En de toren is natuurlijk de beste plek voor de tol als men de sociale dynamiek die tol wil uitstralen even wil loslaten. In de 25 meter hoge ruimte komt de tol als een wervelwind naar beneden. De gebogen houten planken die vanuit het dak van de toren ogenschijnlijk omlaag vallen lossen samen op in een enorme Supertoll. De teksten die door Fresku en de deelnemers van de workshops in de wijk Woensel op de planken zijn geschreven en getekend, geven een extra betekenisvolle laag aan het kunstproject.

Dus, komt dat zien en probeer ook te begrijpen hoe zo'n kunstwerk in een sociale gemeenschap een bindende en motiverende kracht kan zijn. Want dat mag niet vergeten worden. En zo komt een Eindhovense stadswijk ineens prominent in het Van Abbemuseum terecht en wordt de filosofie die het museum wil uitstralen onverwachts voor een gemeenschap iets waarin zij zich herkennen. Dankzij de Tol is het Van Abbemuseum opnieuw een echt stedelijk museum.

Piet van Bragt

Colofon

Het Journaal is de driemaandelijks publicatie van de Vereniging Vrienden van het Van Abbemuseum. Alle redactiebijdragen zijn na publicatie ook te lezen via de website van de Vereniging: <http://www.vriendenvanabbe.nl>

Redactie Journaal

Lisette Almering, Piet van Bragt,
Nick van Broekhoven (eindredactie),
Harry de Kok, Liesbeth Schreuder,
Leo Ulrich en Jan Verheugt.

Concept en vormgeving

Soulid, Eindhoven

Fotografie

Peter Cox
Piet van Bragt
Niek Tijssen Klases
Liesbeth Schreuder

Bureau Vereniging Vrienden Van Abbemuseum

Stratumsedijk 2
Postbus 6188, 5600 AZ Eindhoven
T 040 - 238 10 32 | F 040 - 246 06 80
E info@vriendenvanabbe.nl
www.vriendenvanabbe.nl

Bureau geopend:

Maandag 9.30 - 15.00 uur (m.u.v. schoolvakanties)
Op andere dagen kunt u een boodschap inspreken
op het antwoordapparaat.

Van Abbemuseum

Bilderdijklaan 10, postbus 235, 5600 AE Eindhoven
T 040 - 238 10 00 | F 040 - 246 06 80
E info@vanabbemuseum.nl | www.vanabbemuseum.nl

Openingstijden Van Abbemuseum

Dinsdag t/m zondag: 11.00 - 17.00 uur
Iedere 1^e donderdag v/d maand: 11.00 - 21.00 uur
Raadpleeg zo mogelijk de website.

